

felől" (180. l.). Igaz, a *Szegény gazdagok*nak a *Szépirodalmi Figyelő*ben megjelent 1861-i, aláírás nélküli bírálatát 1949 előtt nem vették föl a kiadások, de elvégre Hatvany dolgozata 1959-ből való, s akkor már több mint 40 esztendeje beszonyította Várdai Béla, majd később Trencsény Károly (1930) Arany szerzőségét. Végül megjegyezzük, az irodalomtörténetírás több hasznát venné a gyűjteménynek, ha feltüntetnék volna az első közlés idején kívül annak pontos lelőhelyét is.

Nagy Miklós

Sipos Lajos: Babits Mihály és a forradalmak kora. Bp. 1976. Akadémiai K. 153 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 91.)

A Babitsot értékelő irodalom egyik kényes pontja kétségekívül az, hogy monográfusok, tanulmány- és cikkszerzők sarkítva fogalmaztak. Mindjárt hozzá kell azonban tenni, hogy ebben nem elhanyagolható szerepe volt *külső* szempontok érvényesítésének. Gondolhatunk arra, hogy a művek magyarázatánál analógiákat, zavaró párhuzamokat kerestek a belső összefüggések felderítése helyett, elsekélyesítve ezzel az esztétikai értékeket. Az újralendülő kutatások előtt így sürgető feladatként jelentkezett a feltáratlan dokumentumok számbavétele és ezzel együtt a téves nézetek korrigálása.

Ezek jegyében készült Sipos Lajos: *Babits Mihály és a forradalmak kora* című tanulmánykötete. Bő két év kronológikus áttekintésére vállalkozott. A periódus, amelyről szól, eseményekben igen gazdag, s szinte kínálta a lehetőséget arra, hogy történeti fordulópontok köré csoportosítva dokumentálja Babits tevékenységét. A változások logikájának megértéséhez elengedhetetlen legalább a folyamatszerűség jelzése. Ezért foglalja össze a szerző mindazt, ami 1918 szeptemberéig a költő háborúellenes politikai gondolkodásából lényeges. Babits tájékozódását és elképzeléseit a világháborút megelőző évekből magyarázza, külön kiemelve az 1915-ös év jelentőségét. Ennek helyességét a dolgozatban közölt tényeken túl igazolja még, hogy a hadvezetés ettől kezdődően fordított különös gondot a közvélemény „megfelelő tájékoztatására.”

Az antimilitarista tevékenység határozottabb vonulatát a Szabó Ervinnel történt megismerkedéstől válaszolta a szerző. Kapcsolatukban kölcsönhatás érvényesült, a „képzett marxista” a szociológia tudományáról, politikai kérdésekről

beszélgetett szívesen, s Babitscsal az értelmetlen öldöklést ellenző lírikusok egyik vezéregyéniségét vonhatta baráti körébe. Természeteszerű, hogy az eszmecsereknél el kellett jutni a tettekhez, amelyekkel a kor értelmiségének kívántak példát adni. Ahhoz, hogy a szerző erről reális képet rajzolhasson, meg kellett a költő helyzetét határozni abban a bonyolult viszonyrendszerben, ami egyfelől a különböző csoportosulások törekvéseit, másrészt pedig a vezéregyéniségek helyzetét jellemezte. Babits és Szabó Ervin barátságát „sorsuk és egyéniségük rokon vonásai” (13. l.) szabták meg, s különösen lényegesnek mondja Sipos a „tisza moralitás” iránti érzékenységet. A *viszonyításnak* ckként minősítő szerepe van. Így bánik vele a dolgozat írója is, amikor elhatárolja Babitsot Ady forradalmi hevétől, aláhúzza világképének zártságát. Ez a viszonyítás egyben jelzése azon lehetőségnek, amire a tettek épülhettek. A háború befejezése előtt ezeknek egyik terméke a kanti béke-gondolatok tolmácsolása, a másik az *Éljen a köztársaság* című röpirat.

Az utóbbi tüzetes vizsgálatával arra figyelmeztet a szerző, hogy a történelmi pillanat mily gyors és következetes gondolkodásra-érvelésre sarkallta a költőt. Nem lehet kétséges, hogy amit leírt, az 1918 őszének eszményeivel függ össze. Sipos helyesen értékelte szűkítésnek és nem teljesen megalapozottnak az írással kapcsolatos korábbi nézetet, miszerint Petőfi naplójára és versére épített Babits. Visszaemlékezések és korabeli dokumentumok egyaránt arra mutatnak, hogy tettvégya mindig megtalálta a szükséges új formát, s a poeta vállalta a reá háruló feladatokat teljesítését.

A költő nézeteinek sarkpontja volt, hogy a forradalomból új forradalom csírázhat. Ezt összevetve a gyorsan pergő eseményekkel, kézenfekvőnek látszik a következtetés, miszerint Babits nem maradhatott kívül a sodráson. Annál kevésbé, mert sokan voltak, akik tőle várták az iránymutatást magatartásukat illetően. Ugyanakkor érthető, hogy a költő nem haladhatott – mai értelemben vett – következetes eszmei tisztánlátással (erre ismeretségi köréből kevesen adhattak példát), és amikor jelentkeztek a forradalmi idők gondoljai, nehézségei, inkább riasztották, mint vonzották a politikai harcok. Szerepet vállal a Vörösmarty Akadémia megszervezésében és a közoktatási reformtervek végrehajtásában. A társaság célkitűzéseit vizsgálva hangsúlyozza a szerző, mennyire lényeges a korabeli fogalmak tartalmi körülhatárolásának pontossága. Ott is figyelmeztet erre, ahol Babits

konzervatívizmusának mibenlétéről ír. Ezt az általános szóhasználat szerint elítélendő kategóriát állította a költő szembe a huszas évek elejének harsány törekvéseivel. Sipos azt fejt ki, hogy a „Horthy-korszak és egy restaurációs” rendszerben „az új tagadása volt ez, olyan politikai nézetek összessége, amelyben az uralkodó elem nem reakció” (104–105. l.). Olyan helyzet állott elő, amelyben – Keresztury Dezső szavaival – „a minőség konzervatívizmusá”-ról beszélhetünk. A tanulmányíró a politika-mentesség elvéről is aláhúzza, hogy az nem apolitikusság, sokkal inkább „felülemelkedési kísérlet” (40. l.), illetve a napi eseményekhez fűző érintkezési területek rangsorolása. A költő egyik legégetőbb problémája a hazafiság, s erről épp egy ifjúságnak szánt folyóiratban közölt írást. A háború átértékelte vele korábbi nézeteit, a romantikus elképzelésekkel szembefordulva vallotta, hogy a haza nem terület, gazdaság, hanem műveltség. Nyilvánvalóan jogos a szerző kritikája, miszerint ez idealisztikus jellegű, de igaz az is, hogy az adott körülmények között tovább vivő utat jelentett, méghozzá az „előző évi kiáltványok szellemében” (55. l.). Babits nem kerülte meg a magyar és a nem magyar népek testvériségének sürgető igényét, a „szellem számára nincsenek határok” mondta egyik beszédében. Az *igazi haza* című cikke valós értékeléséhez nélkülözhetetlen adalékra is hivatkozik a szerző, megemlítve, hogy az ellenforradalmi korszakban visszamenőleg üldözendő cselekedetnek minősült.

Egyet kell értenünk a tanulmány szerzőjének álláspontjával, amely szerint Babits forradalmak alatti cselekedeteinek értékét nem azok abszolút tartalma adja, hanem a kor, a helyzet. Mert például önmagában az, hogy a költő bekapcsolódott az új rendszer közoktatási gondjainak megoldásába, nem sokat mond. Hozzáteve viszont, hogy olyan kísérletről van szó, aminek célja az „új világfelfogás” terjesztése az iskolákban, a fenti mondat eszmei és magatartásbeli szempontból fontos ténykérdéssé válik.

A bizonyító szándék nagyobb lendületet vesz, amikor Babits egyetemi munkálkodásáról, illetve a tanács hatalom bukása utáni állásfoglalásairól esik szó. Nyilván ebből is következik, hogy a dolgozatnak ebben a részében több a vitatható szemléleti pont és megállapítás. Nem indokolt minden cikkben, levélben, írástörődékben, vázlatban a politikum érvényesülését látni. Annál kevésbé, mert a bizonyító anyag ehhez nem minden esetben elegendő. Sipos sokszor nyomtákosít hallgatók, visszaemlékezők közléseivel.

Ugyanakkor nem helyez ebben a részben mindenütt kellő hangsúlyt a fogalomhasználat tartalmi azonosságának igazolására. Kiemeli például azt, hogy az egyetemi katedrán Babits arról beszélt, a történelem másként alakul, „ha uralomra jut az eljövendő egységeítő” magasabb világnézet, amely már „internacionalista lesz” (67. l.). Az viszont elsikkad, hogy az utóbbi részét mondatának miként értette a költő. Enélkül érdekes tény csupán, hogy előadásaihoz Taine, Bergson, Dilthey és mások műveit használta fel. Tekintetbe kellene venni, hogy e filozófusok a *szellemi tényezők elsődlegességét* vallották, a kultúra mindent meghatározó jelentőségét, a minden mindennel összefügg – nemzeti határok nélküli – elvét. Az utóbbinak szó szerinti megfogalmazása olvasható az egyik ez időből származó feljegyzésben: „Minden jelentéktelen esemény, minden szó, minden arc, minden kis atoma az életnek az egész szörnyűséget tükröz, elem” (76–77. l.). Az argumentumok inkább arra utalnak, hogy Babits megpróbált következetesen viszonyulni – elméletileg és magatartásbelileg egyaránt – a gyorsan változó eseményekhez. Ennek feltevése nélkül újra és újra magyarázatra (vagy mentségek felsorakoztatására) szorulnak mondatai, és csak olyan következtetés lehet a végeredmény, miszerint új helyzet új világnézetet igényel, s így Babits „1919 utáni közvetlen nyilatkozatai” az „eszmei zűrzavart” mutatják (107. l.). De Bergson és a neokantianusokat már a századforduló táján jól ismerte, és pályája végéig élő kontaktusa volt velük. S ha rájuk épít nyilatkozataiban, akkor abban nyilván van átgondoltság. Másrészt, 1918 őszén, 1919 tavaszán is arról írt, hogy a kultúra az elsődleges, tagadta a nemzeti bezártságot (miként ezt a tanulmány részletesen elemezte). 1920 után a szükséges, de az elvek lényegét nem érintő változtatásokkal hangsúlyozta ugyanezeket cikkeiben.

Részletesebben foglalkozik a szerző a *Magyar költő kilencszázötvenkilencben* című írással. Értelme szerint ez nem összefoglalása Babits politikai eszméinek, hanem egy lelkiállapot képe. Ezzel egyetértve, meg kell jegyeznünk, hogy a munkamódszer (ti. papírokon feljegyzett gondolat-foszlányok, reflexiók) nem teljes értékű argumentum emellett. A cikknek erőteljes a gondolati töltése, méghozzá a nemzet a kultúrában van elv alapján.

Tanulmánya zárófejezetében Sipos Lajos a *Nyugalanság völgye* verseit vizsgálva jutott el ahhoz a megállapításhoz, hogy az 1917 és 1920 közötti termés a „költői válság formális jegyeit” mutatta (129. l.), illetve azt, hogy a költő az

élethez közeledett, a jövő iránti felelősség, a korhangulat kifejezésének igénye szabta meg útját. Mindezekkel könyvében nem csupán árnyalta és rendszerbe foglalta Babits forradalmak alatti ténykedéséről kialakult képet, realitásra törő igényével további vizsgálódásokra és elemzésekre serkent.

Laczkó András

Fülöp László: *Élő költészet. Pályaképek és vázlatok mai magyar költőkről.* Bp. 1976. Magvető K. 1976. 471 l. (Elvek és utak)

Fülöp László kötete az utolsó három évtized magyar líráját vizsgálja: válogat, elemez, értelmez. Fontos és sürgető feladat ez, a vonulatok és az értékek felmérése költészetünknek ebben a még zajló szakaszában. És nem könnyű a legmaradandóbb életművekre határozottan rámutatni, mert a múlthoz való viszonyítást, a folytonosság és az újítás szintézisének fölismerését igen megnehezíti a mai vonatkozási pontoknak a távlat hiánya miatti viszonylagos-sága, és persze számolnunk kell a holnapi meg-
lepetésekkel is.

Az első tanulmány az egész *korszakot* átfogja; mellette olvashatunk a kötetben *vázlatos pályaképet* Zek Zoltánról, Kálnoky Lászlóról, Pilinszky Jánosról, Rákos Sándorról, Csoóri Sándorról, részletesebbet Juhász Ferencről és Nagy Lászlóról, *pályaszakasz-leírást* Kassák Lajosról, Illyés Gyuláról, Erdélyi Józsefről, és Szabó Lőrinc *Tücsökzenéjéről műelemzést-értékelést*. A tanulmánykötet megtervezésének – a választásnak – mintha a bevezető körkép egyik meg-
állapítása lenne az alapja, nevezetesen az, hogy az utolsó három évtized lírájában „a költői világképek, magatartásformák, élménytípusok, alkotói módszerek és stílustörékvécek változatossága tűnik fel” – főleg az öntörvényűbb szakaszokban. A fiatal lírikusok közül egyet sem mutat be külön portré; „líraeszményük” és törekvéseik alapján azonban igyekezik csoportokba rendszerezni őket a szerző.

A négyféle tanulmánytípus kétféle módszer szülte. Korszakot átfogó írásában úgy rendezi anyagát Fülöp László, hogy szigorúan azonosítja a történelmi és az irodalomtörténeti alkorszakokat, s ezeken belül elkülöníti az elűtő vagy különböző ars poeticákat, világképbeli típusokat. A megítélés-értékelés alapja inkább az eszméiség, a magatartás és a tartalom. A formai, poetikai szempontok sem maradnak ki, azonban érintő-

legesebb a tárgyalásuk, alkalmazásuk is súlytalanabb – jóllehet, például az 56 utáni korszak éppen a verstípusok felvázolásával kezdődik. A többi tanulmány módszerében azonos a *kötetelemzés* meghatározó volta: valamennyinek gerincét a költő kötetének (Szabó Lőrinc) vagy kötetének feltáró elemzése adja, különbség a könyvek számában és – a legtöbbször ezzel fordított arányú – elemzés mélységében mutatkozik. Ez a következetesen alkalmazott megközelítési mód szervezi – az első kivételével – az összes írást; így inkább a szerző kétféle tanulmánytípusáról beszélhetünk.

Az utóbbi típus a cél megjelölésével, behatárolásával, a kötet összbnyomásának, a költő „élményköreinek, önarcképeinek, látásmódjának...” általános jellemzésével kezdődik. Előre közli kialakult véleményét az alkotó „világlátásáról”, magatartásáról, a fogantató élményről; utána bizonyítja tételét úgy, hogy a témákat, motívumokat sorolja-kommentálja; majd kiemeli gondolatmenete szempontjából a legfontosabb – mert azt bizonyító – verseket, és azok rövid – legtöbbször (csak) a tartalmat megvilágító – elemzését nyújtja. A megközelített versek úgy kapcsolódnak egymáshoz, hogy valamennyien a központi tartalom-szempontra mélyítik el és differenciálják különféle aspektusból. Így sok, viszonyításuk miatt árnyalásra is képesé tett fogalom hálójával igyekezik átfogni a verseket. A terminusok jó része szinonim, s emiatt meghatározásait, véleményeit ismételve-tárgtva vagy pontosítva többször is megfogalmazza. A rokonértelmű meghatározások eredménye legtöbbször a változatosság és az árnyaltság. A szinonimia csak elvétve indukál homályosságot, akkor például, amikor alig deríthető ki, hogy a téma, a verstárgy és a motívum milyen viszonyban áll egymással. Mégis, mintha a *motívumok* föl-sorakoztatása és értelmezése lenne a központi rendező elv. Főleg a frissebb keltezésű írásokban differenciáltabb a gondolatközlés módszere, nem elégszik meg a kutató egy-egy megállapítással, hanem az alaptendenciával ellentétes irányú költeményekre is utal, így a költői világkép élet-szerűbb, teljesebb leírásáig jut el.

Ebben az ismétlődő, a gondolatokat-megállapításokat újrafogalmazó közlés-módban fölismérhető a lelkiismeretes tanár, aki a teljesebb megértésre törekedvén bizonyos redundanciát is beletervez előadásába.

Elvétve vitatkozik nyíltan mások megállapításaival; esetleg hiányol, másutt lényegesebbnek tart egy-egy életmű-szakaszt az irodalmi köztudatban elfogadottnál, például